

ЦЕ НЕЗЕМНЕ ДОВГОТЕРПІННЯ

— У польській тюрмі сидіти було набагато легше,— зненацька втрутився добродій Степан, який, проходячи мимо, зупинився. Доти лише наслухав до нашої суперечки з капітаном Пацковим. Ішлося про умови утримання в концтаборах СРСР.

— Та звідки вам знати? — не розрахувавши в запалі полеміки на неспростовність відповіді, огризнувся ДПНК. — У Мамчура — 5 років ув'язнення за український націоналізм, — не без приємності я підтвердив компетентність свідка.

Щоб залишити поле непереможним, Пацков, якому дозволялося вести політичні дискусії з зеками, став переконано рахувати табірні добродійності: в нас не б'ють, м'ясо видають за нормою і працюють, як на волі. Угледівши, що від хвіртки до приміщення наглядачів прямує хтось з офіцерів, він, пославшись на справи, хутко пішов геть.

На наші розпитування, як вони сиділи за Польщі, Степан Мамчур відповідав із сумовитою незворушністю. Втома на обличчях людей із понад двадцятирічним терміном часом здавалась просто кричущою.

— Ми були на своїй землі, широко листувалися та й побачення з родичами відбувалися без такої пекельної напруженості, — звільна пригадував старий каторжник.

— З політв'язнів сиділи комуністи й націоналісти. Примусити працювати ніхто не мав права, і весь вільний час витрачали ми на самоосвіту та політнавчання. Прикупляти харчі надавалась змога необмежено, хоча й тюремний раціон не йде у порівняння з отим, що маємо тут. Але хіба варто зіставляти, чиє ярмо краще? "Була Польща, була Польща та й стала Росія", — закінчив він рядком пісні свій порівняльний екскурс до історії ув'язнень українців.

Згодом, коли ми якось слухали передачу народної музики з Києва, я поцікавився, що підтримувало його всі 5 літ до звільнення аж у 1939 році? Не письменник і не маститий політик, чиї справи помітні і чий дух може житися підтримкою та схваленням багатьох. Рядовий член ОУН, якого посадили за переховування забороненої літератури, —і ось така затятість?

— Я сидів з однопумцями, — спокійно пояснив він. — Освічені й неписьменні, провідники й нікому не знані члени організації були полонені всенаснажною і безплатною ідеєю — звільнити Україну. Я молився за неї більше, ніж за себе. Отой дух волі перекреслював інші малоістотні матеріальні пожадання. Ну, — хата, ну, — гроші, ну, —добре поїсти, але ж — під чужинецьким чоботом! Свідомість цього мучила, і я знав, що мушу щось робити, щоб змінити принизливий стан. А для того треба мати незганьблене відступництвом ім'я. Отак і сидів.

Восени 1941 року Мамчура після короткочасного вишколу разом з групою інших пропагандистів направили на багатостраждальні східноукраїнські землі. Завданням тих жертовних людей було ширити серед населення правду про національні права, необхідність національної згуртованості та опору всім окупантам задля вільної соборної Вітчизни. Задуми "жовтоблакитників" цілковито суперечили намірам німецьких визволителів, які стверджували, що тільки вони несуть нове життя та світле майбутнє. Під Винницею запідозреного в підривної діяльності Мамчура схопили гестапівці. Навчений на допитах у польській дефензиві, він зумів дати раду з фашистами. Не маючи доказів, його відпустили, і Мамчур повернувся до рідного села на Львівщині. Головна причина численних провалів та невдач учасників їхнього тодішнього рейду на Схід, на думку Мамчура, полягала у несприйнятті там звичних, загальнозрозумілих понять. Здичавілим від нечуваних більшовицьких репресій та голоду людям самотійність України здавалася згубною, ворожою ідеєю. І дуже часто на всі пристрасні заклики слухачі тільки безпорадно розводили руками: хіба що вдієш проти такої сили?

Що німці не втримаються, ставало ясно вже 1942 року. Перед очевидністю повернення більшовиків націоналістичне керівництво почало готуватись до тривалої боротьби, що, на мою думку, — згадував старий оунівець, — було єдино правильним рішенням. Захищати нашу культуру від каннібальського руйнування, зберегти мову та віру, чинити якомога довше опір не знаному в історії винародовленню українців — того вимагала доба. І тим вимогам ми слідували, як зуміли. Більшовики тепер закидають: мовляв, ми не воювали, або мали контакти з фашистами. Неправда! Воювали і більш ніж достатньо. А що не стільки, скільки з Радянською владою, нехай вибачають. Треба бути сліпим і безумцем, аби витратити сили на конаючого Гітлера, коли на нас сунула оскаженіла червона навала. Коли ось-ось мала розпочатися щаслива радянська дійсність з її масовими виселеннями до Сибіру, голодом, винародовленням... Ми скуштували всього отого, що раніше наші краяни на Східній Україні, але й "товарищи и братья" скуштували того, чого раніше не знали: земної відплати за злочини. Через це й піняться злобою, згадуючи наші національно-визвольні змагання. Через це ми й "кати", й "душогуби": заважали, бач, нове життя будувати.

По війні засвічений оунівець, він мусів перейти на нелегальне становище. За завданням організації їздив по всій Україні, придивляючись, куди та як партія веде. Мав терміново опанувати російську мову, бо, коли в зрусифікованому Києві говорив по-українському, це привертало увагу. І, якщо на поблажливо-зверхнє "ви з села?" не давав ствердної відповіді, висловлювався наступній здогад "значить, ви з Західної?". І на обличчі співрозмовника з'являлась коли не підозріливість, то настороженість. Адже в тих краях були бандерівці, і де (навіть подумать страшно!) є такі, хто не хоче радянської влади. Про той випадок на початку 50-х років у Львові добродій Степан згадував з просвітленим видом. Він стоїть у кімнаті оперуповноваженого райвідділу міліції, куди потрапив через безглузду необережність — перейшов вулицю у недозволеному місці — й ось сатанинське колесо, закрутившись, підминає під себе. У Мамчура не було документів. Його вже обшукали й не знайшли нічого вартого уваги: ключі, носовичок, декілька зім'ятих карбованців. На шиї у нього висіла ладанка з образом

Божої Матері. Офіцер, неуважно виклавши на столі речі, спинив погляд на ладанці. — Що це? Степан пояснив. — А-а, предмет культу-у, — іронічно прогук той і, взявши ладанку, злегка підкинув на розчепіреній долоні, розповідав Мамчур.

Я заблагав у Пречистої, щоб порятувала мене. Одразу по тому задзвонив телефон. Чолов'яга, зрозумівши, з ким говорить, виструнчився і відповів, що негайно йде. Він наказав затриманому, щоб сидів на місці, а сам вийшов. Перечекавши якийсь час, визирнув з кабінету. В коридорі нікого не було. Не гаючись, він проминув відстань до сходів і крізь проліт подивився на світлий прямокутник виходу. На дверях стояв міліціонер. Набравши якомога байдужішого вигляду, Мамчур пройшов повз останню перепону. На вулиці обличчя його враз змокрило від поту.

— Віра порятує і народ, — розглядаючи надіслану німецьку стереовидівку із зображенням Ісуса Христа поміж 12-х апостолів, міркував уголос добродій Степан, — тільки вірити слід ревно, без сумнівів і, головне, всім.

По тому він оселився в Ірпені під Києвом. Тут мав перебувати на зв'язку. Вже одружений, з двома маленькими дітьми, Мамчур заходився давати раду з господаркою. Що то таке — вибудувати хату самотужки, без заощаджень, — можна лише уявити. Розшукати дефіцитні дошки та колоди, дістати цеглу, якої й близько нема у госпмазі, придбати цвяхів, котрі майже на вагу золота, а ще бляхи, а ще фарби... Працював з рання до ночі без спочину, щоб мати окрему хату, щоб бути наготові. На роботі інженер, росіянин з Києва, ділився, як воював на Західній проти націоналістів та які вони запеклі, що не хотіли живими здаватися, та які лихі — заманулося, бач, відділитися.

— А що, то хіба недобре? — наївно поцікавився у свого начальника Степан.

— Мы никому не дадим развалить наше государство! —послідувала категорична відповідь.

Цей, як і безліч співплемінників, мешкав у його столиці, їв хліб, зібраний стражденними колгоспниками з його землі, але навіть не думав говорити з ним його рідною мовою. Вони знали одну мову — хамів, і через це вирішували за народ Мамчура, як йому краще жити. Вкотре вже змовчав, хоч від образи защеміло серце. Не в силі правда — засвоївши від

перших кроків у боротьбі цю Біблійну мудрість, не раз мусив пригадувати протягом життя.

1957 року його заарештували. Питання щодо конспіративної організації у тоталітарній державі вирішувалось на користь останньої. На суді йому пред'явили звинувачення в антирадянській діяльності, участі в бойових операціях проти партизанів-ковпаківців, радянських парашутистів. Ворожою і, зрозуміло, такою, що підлягає суворому покаранню, було розцінено його працю станичного в мережі ОУН.

— Не розстріляли, але на 25 років білих ведмедів пасти відправили, — резюмував вирок суду добродій Степан.

Як не дивно, в таборі перший час відітхнув з полегкістю. Зникло граничне напруження, що ним жив довгі роки підпілля. Вже не мусив зважувати кожне слово, пильнувати, чи не шастають по сусідах та довкола хати каґебістські вивідувачі, потерпати за родину. На зоні ж у часи хрущовських пільг велося більш-менш стерпно. Працюючи, мав змогу заробити й надіслати дещицю згорьованій родині. В кількатисячному гурті політв'язнів, незрідка одверто непримирених до рідної радянської влади, почувся нарешті — серед своїх. Тут для нього, як і кожного новака, розпочалося життя за новими табірними законами. Але Степанові Мамчуру не було потреби замислюватись над своєю подальшою поведінкою. Все було обмірковано й вирішено замолоду.

Зараз він простував шляхом, де не існувало дороговказів, окрім єдиного непомильного. Добродія Степана, щиросердого й побожного, знали багато хто в Мордовії. Належав бо до того рідкісного гатунку людей, на яких можна покластися за будь-яких обставин. Він з найперших у зоні підійшов тоді до Митрополита Йосипа Сліпого дістати благословіння і допомогти, чим здатний.

— Я стриг нашого Владика, — згадував мені багато літ згодом уже в Уральському таборі, — не хотів, щоб пащекувала на нього кумівська наволоч у перукарні. І ще на дієту я готував йому картопляні котлети, — посміхнувся — і стільки душевного тепла, стільки гордості за свою причетність до святості й чистоти світилося в його звернених у минуле очах, що мені мимоволі спало на думку: "божиста сутність людини".

Минали дні, місяці, роки. Нескінченна низка років ув'язнення, що назбирувалися в десяток, два десятки... Зникала чоловіча сила. На баланді, без "підігріву" з-за дроту надто не напрацюєшся. З деревообробного виробництва мусив іти санітаром до табірної шпиталю. Можливо, там він був найпотрібніший. Бо мало кому вистачало терплячості доглядати чужих людей, і лише Мамчурові з його сумлінням християнина завжди залежало на тому, як почуває себе хлопчина, що обварився, впавши до чану зі скипілим варом, чи вражений паралічем німічний дід. Для нього було внутрішньою потребою піднятися серед ночі, щоб провідати слабого, тихо поправивши постіль, і, подавши туалетне причандалля, піти. Існує таке безвідрадно-сумне слово — депресія. Чимало хто з в'язнів через цю саму депресію згубили право називатися людиною. Це невимовно прикро бачити, як колись звитяжні, повні, здавалося, нездоланної відваги борці після десяти, ...надцяти, навіть двадцяти трьох років підписували папірці з проханням про помилування. КГБ ставило різні вимоги до заломлених, і конче треба було робитись донощиком на ближнього. Але по-сатанинськи всеохоплюючий знаменник був спільний

— кожен мав засудити націоналізм, отже, незалежність України.

Диво тому й диво, що в існуванні білкових сполук неодмінно постає феномен людськості. Мамчур переживав свою скрутну годину з глибокою релігійністю. У молитвах шукав жаданої втіхи, посиленою вірою намагався відігнати занепад, розклад. І мав рацію: сей страшний тягар витримати під силу було тому, з ким Бог. Безсрібляництво й невибагливість його загально відомі. Сто карбованців, надіслані друзями з Москви, без вагань переказав на рахунок монастиря на Україні. Якщо когось із переслідуваних у таборі позбавляли ларка, добродушний Степан квапився з допомогою серед перших.

Ще не на часі висвітлювати участь Степана Мамчура у русі опору в'язнів в ИТУ* ВС-389/35 на Уралі. Але все, що він зробив, поза сумнівом, згодом знайде належну високу оцінку. Зболений хворобами Мамчур передчував, що не побачить Батьківщини. І хоч ми одностайно запевняли

— він муситиме жити, щоб бути разом з нами, він казав, що його невичерпному довготерпінню настає край.

Після кончини сеї людини ми цитували одне одному його слова: — Друзі, хочу померти за вас.

Серце українського мученика перестало битися 10 травня 1977 року на 26-му році польсько-радянського ув'язнення.

1978рік, Урал

* ИТУ (рос. исправительно-трудовое учреждение) — виправно-трудова установа